

TÜRK ORDUSUNUN AZERBAYCAN'A GELİŞİ VE ŞAMAHİ'DAKİ TÜRK MEZARI

Arş.Gör.Erol KÜRKÇÜOĞLU(X)

1815 Viyana Kongresinde ortaya atılan "Şark Mesclesi" ile Osmanlı İmparatorluğunun topraklarının paylaşılması politikası uygulamaya konmuştur. Bu politikanın bir diğer uygulama safhası da 19. Yüzyılın başında Çarlık Rusyası tarafından Kafkasya bölgesinde tatbik edilmiştir. Rusya siyasi ortamdan yararlanmak suretiyle ve diğer Emperyalist Devletlerinde onayını alarak Gence, Bakü, Erivan ve Zakatala gibi Azerbaycan Türk Hanlıklarını ele geçirerek Kafkasya'da Rus Hakimiyetini sağlamıştır. Çarlık Rusyasının Kafkasya siyasetini tahlil ettiğimiz zaman iki önemli neticeye ulaşabiliriz.

a) Kafkaslar bölgesini ele geçirerek küçük Kukla-Tampon Devletler (Ermenistan, Gürcistan gibi) oluşturarak Kafkasyanın siyasi, etnik ve demografik yapısını değiştirmek ve Kafkasya için suni bir harita çizmek suretiyle Orta Asya Türk Dünyası ile Anadolu Türk Dünyası arasında bir set meydana getirmiştir.

b) Bölgede kurulan bu piyon devletçikler vasıtasıyla Ruslar milli politikaları olan Kafkaslar ve Doğu Anadolu üzerinden sıcak denizlere inme (Akdeniz'e) politikasını gerçekleştirmek istemiştir.

Gerçektende Şark meselesinin bir uzantısı da Berlin (1878) Anlaşması ile Türklük alemi ortasında Çarlık Rusyası ve Batılı Sömürgeci Devletler tarafından suni olarak yerleştirilen Ermeni varlığı ve problemidir. Berlin

---

(X) *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*

Andlaşmasından sonra Osmanlı Devletinde dış güçler tarafından desteklenen Ermeni isyanları ile Emperyalist Devletler Ermenileri kendi milli menfaatları doğrultusunda kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Tarihi bir realitedir ki, Büyük güçlerin sunduğu tarzda Ermeni meselesi, bir hürriyet vaadi değil, İtilaf Devletlerinin Osmanlı Türkiyesindeki bazı toprakları ilhak etme emellerine dayanıyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı Mark Seykes 24 Kasım 1917'de İngiltere Hükümetinin Ermeni görüşünü şu şekilde altını çiziyordu.⁽¹⁾ "Nasıl Arapçılık Türk-İslamcılığına cevap ise, Ermeni Meselesi lde gerçekte Turancılığı karşı tedbirdir" Ruslar ise Doğu Anadolu'yu "Ermenisiz Ermenistan" olarak düşünüyordular.

1917 yılında Çarlık Rusyasında patlak veren ihtilaf Kafkasya'da yeni bir durumun ortaya çıkmasına sebep oldu. Yeni Bolşevik idarenin Bakü petrolü olmadan ayakta durması imkânsızdı. Bu sebeple Bölşevik idarenin hemen harekete geçtiği görülür. Ermeni asıllı Bolşevik liderlerden Stephan Şaumyan Lenin tarafından "Kafkasya Fevkâlêde Komiserliği"ne tayin olunarak (18 Aralık 1917) bölgeye gönderilmiştir. Şaumyan'dan Kafkasya'da Sovyet Rejimini kurması ve Doğu Anadolu'da Rusya himayesinde bir Ermenistan Devleti'nin yaratılması istenmiştir.⁽²⁾

Tiflis'de tutunamayan Şaumyan kırım emellerini uygulamak için 30-31 Mart 1918 tarihlerinde Bakü'da Türklere karşı büyük bir saldırı düzenledi. Bu katliam bizzat Lenin'in direktifiyle ve Bolşevik-Ermeni unsurların katılmasıyla yapılmıştır. 20-30 bin civarında Türk'ün öldürüldüğü bu soykırımdan kurtulabilen halk suratle bölgeden uzaklaşmaya ve Gence'de direnmeye çalışan Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına iltica etmeye çalışmışlardır.⁽³⁾ Katliamdan sonra Bolşevik-Rus ve Taşnak kuvvetleri Şemaha, Lenkerân ve Salyan taraflarına saldırarak her tarafı ateşe vermeğe Azerbaycan'ı kendi tabirleriyle harebeğe çevirmeğe

(1) *Doç.Dr.M.Kemal Öke, Ermeni Meselesi, İstanbul, 1986, s.125.*

(2) *Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1990, s.477.479.*

(3) *Doç.Dr.Abdulhalük Çay, Ermenilerin Bakü'da yaptığı 31 Mart 1918 Katliamı, Erzurum, 1986, s.247.*

başlamışlardı.(4) Bu arada İsmaliye Binası, Açıksöz ve Kaspi matbaaları yakılmış ve Tazepir camii top mermileri ile yıkılmıştır.(5)

28 Mayıs 1918 tarihinde Gence'de bağımsız Azerbaycan Türk Cumhuriyeti kuruldu. Bu Devlet bütün kuvvetini Azerbaycan Türklüğünün hürriyet ve bağımsızlığını her türlü düşmana karşı sağlamak gayretinden almıştır. Bir taraftan Türk toprakları üzerinde emperyalist Rus-Ermeni saldırganlığının ördüğü ihane ağını ortadan kaldırmaya çalışırken diğer taraftan müstakil Azerbaycan Türk Devletinin temellerini atmak için mücadele vermiştir.

Bu arada 4 Haziran 1918 tarihinde Batum'da Yeni Azerbaycan Türk Devleti ile Osmanlı Devleti arasında bir işbirliği anlaşması imzalanır. Bu anlaşmanın 4. maddesine göre(6) Osmanlı Hükümeti Kayda-kanunu ve ülkenin tehlikesizliğini temin etmek için ihtiyaç olduğu katdirde Azerbaycan Respublikası hükümetine silahlı kuvvetlerle yardım etmeyi öz uhdesine götürür. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan Hükümeti Bakû'yu düşman istilasından kurtarmak için Osmanlı Devletinden askeri yardım talebinde bulunmuştur. Bu münasebetle Azerbaycan Meclisi Reisi Resulzade Mehmet Emin Bey İstanbul'a gelmiş ve Enver Paşa ile bir görüşme yapmıştır.(7)

Osmanlı Devleti kardeş Azerbaycan Devletine yardım etmek amacıyla "İslam Ordusu" adıyla yeni kuvvet oluşturdu. Bu ordunun esas nüvesi düzenli Türk birliklerinden olacak ve gönüllü Azerbaycan Türkleri ile takviye edilecektir. İslâm ordusunun çekirdeği de IX.Ordudan 5. Kafkas Fırkası olacaktır.

---

(4) *Şamakı Hakkında, Azerbaycan Gazetesi, 16 Temmuz 1919 No:226 (Ayrıca bakınız; Türk Ordusunun Azerbaycanda aylık kültür dergisi, Yıl 13, Sayı 4.5.6. s.13-14)*

(5) *Ali Azeri, Mart Faciası (17-21 Mart 1918); Yeni Kafkasya 31 Mart 1924 (1341) No:13*

(6) *Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Arşivi İdaresi Yeni Tarih Arşivi, Font. 28, Liste I, iş.33, s.12.*

(7) *Akdes Nimet Kurat, Türk Ordusu Bakû Yollarında, Türk Yurdu, VII cilt, Ankara, 1970 s.20-22.*

Bu ordunun kumandanı da Enver Paşa'nın üvey kardeşi Nuri Paşa idi. Bu suretle "İslam Ordusu" Nuri Paşa'nın kumadasında Bakû üzerine yürümek için hazırlıklara başlamıştı. Bu arada İslam ordusu ile Bakû'yü savunan Kızıl kıtalar arasında 26 Haziran, 5 Temmuz ve 2 Ağustos tarihlerinde cerayan eden vuruşmalarda kesin bir netice alınamadı.

Türk kuvvetlerinin baskısı altında Bakû'nün muhafazası mümkün olamayacağı anlaşılınca Bakû Sovyeti 25 Temmuz 1918 tarihindeki oturumunda Şaumyan ve Stalin'e rağmen, şehri İngilizlere teslim karar vermiş ve 4 Ağustos tarihinde deniz yolu ile gelen İngiliz kuvvetleri Bakû'ya girmişlerdi.(8)

Bu arada Osmanlı Devletinin müttefiği olan Almanlar 27 Ağustos tarihli Alman-Sovyet andlaşması ile Bakû meselesinde Sovyetlerin yanında yer almışlardı. (9)

Bakû'ya Türk hücumu 14 Eylül günü başladı. Nuri ve Halil Paşalar hareketi bizzat idare ediyorlardı. Türk Hücumu süratle gelişince İngiliz Generali Dunsterville şehirde tutunamayacağı gördü ve deniz yolu ile kuvvetlerini Enzeli'ye nakletti. Onbinlerce Ermeni de İngilizleri takiben Bakû'dan ayrıldılar. 15 Eylül 1918 günü müslüman ahalinin sevinç gözyaşları içinde sonsuz bir coşkunlukla Türk Ordusu Bakû'ya girdi. Bu suretle kardeş Azerbaycan Türk Devletinin başkenti Türk ordusu tarafından zaptedilmiş oldu.(10)

İslam ordusu 5,5 aylık geceli gündüzlü savaş meydanlarında 30 subay 1100 Askeri canını, kanını Azerbaycan istiklâl davasına, Ata toprağına emanet etmiş ve şehit düşmüşlerdir. Cephelerde müşterek Türk-İslâm Ordusu

---

(8) *Kurat, Türkiye ve Rusya, s.527-543*

(9) *Dokumenti Vineşey Politiki SSSR, Moskova, 1959, CI, s.443-444. (Ayrıca Bkz. Kurat, Türkiye ve Rusya, s.533-536)*

(10) *Emekli Kaymakam Rüştü, Büyük Harbde Bakû Yollarında, Askeri Mecmua, İstanbul, 1934, Sayı 34, s.197.*

kumandası altında iki kardeş ülkenin kahramanları arasında Türkiye adına; Nuri Paşa, Mürsel Paşa, Halil Paşa, Yusuf İzzet Paşa, Miralay Cemil Cahit, Kaymakam Osman Bey, Pertev Bey, Eskişehir'de şehit düşen Azeri Türkünün sevgilisi Nazım Bey, Kaymakam Rüştü Bey; Azerbaycan Adına da; General Ali Ağa Sıhli, General Murat Giray Tlehas, Albay Cevat Şihli, Habip Bey, Süleyman Efendizade Nazım Bey, Ramazan ve diğer subaylar katılmıştır.(11)

Azerbaycan savaşı, Türk'e, onun şanlı Mazisinc, medeniyetinc, demokratik yapısına ebedi ve ezeli bir kin ve nefret besleyen başıbozuk çeteci ve kan içiçi emperyalist Devletler ve onların maşası olan Ermenilerle; haklı olarak kardeş vatan topraklarının hür ve müstakil olarak yardımına koşan düzenli, disiplinli ve Türklük şerefine bağlı, vatan topraklarını mübarek kanları ile sulayan Türk Ordusu arasında cereyan etmiştir.

5.Kafkas Fırkasının 4-5 aydan beri Azerbaycanının istiklâli uğrunda çarpışarak verdiği şehit ve gazilerin kanları ile sulanan bu kardeş memleket toprakları üzende Gence'de (Gökçay-Aksu-Şemahi-Bakü) şosesi etrafında (Müsüslü-Kürtemir-Kerar-Hacıkabul-Bakü) demiryolu boyunca; Karabağda ve Kür Nehri sahillerinde halkın ziyaretgâhı haline koyduğu birçok mütevazi ve hazin mezarlara tesadüf olunur ki işte bunlar; Milletinin yardımına koşan Anadolu Mehmetçiğinin mübarek mezarıdır.(12) Bu mezarlardan biri de bizzat ziyaret ettiğim bir Türk Komutanına ait şehitlikdi. Bu mezar Bakü-Şemahi yolunun 100 kilometresinde Acıdere (Kanlıdere) çayının kenarındaki tepenin üstünde, Azerbaycan Türkleri ile koyun koyuna yatan, toprağın vatanlaşması için şehit düşen isimsiz bir kahramana ait idi. Bu mezarın ayak tarafına "Allah-Muhammed"; yan tarafına ise

---

(11) *Ahmet Caferoğlu, Türk-İslam ordusu, Türk Kültürü*, sayı.35, Yıl 3 Eylül 1965, s.839-843.

(12) *Rüştü, Bakü Yollarında*, s.215-216.

nesih hattıyla Arapça ve Türkçe kitabeler hakkolunmuştur.(13)

Bir Türk oğlu kahramanundur bu mezar
Gör nice yer ile yeksan cyleyüptür haksar
Kafkas İslamı yolunda cyleyüb canın zinhar
Arsa -yı harb içre bir aslanundur bu mezar
Hüda rabbüm, nebüm hakka Muhammeddür
Resulallah....."

Tarih yapan, tarihe imzasını atan Türk'ün her şehit mezarı hakkında da tarih yazmak gerekir. Bende Şemahı yakınındaki bu adsız kahramanın mezarının manalaştırdığı tarihi olayları kısaca sıralamaya çalıştım. 100 yıllık Kafkasya Tarihi beni şu neticelere ulaştırdı.

Azerbaycan Türklüğü 28 Mayıs 1918'de kibirli müstevlilere Türklük haysiyetini kabul ettirerek Milli Kurtuluş savaşını başlatmış ve kardeş ülkenin ordusu ile birlikte 15 Eylül 1918'de Bakü'yü de alarak Türkün Hazarında hür, bağımsız Türk Devletinin temellerini atmışlardır. Yüzyılın başında Kafkasya için çizilen Harita tamamen suni bir haritadır. Tarihde Türkiye olarak adlandırılan Kafkasya haklı olarak Türkün öz toprağı vatanıdır.'

Türkiye Azerbaycan Türklüğü için hürriyet zevki, güçlü, onurlu Devlet ve Millet olmanın emsalsiz hazzi içinde yaşayan yegâne kardeş ülkedir. Altını çizerek ifade etmek gerekir ki Dış Türkler Türkiye için bir kuvvet ise, Türkiye'de dış Türkler için bir ümittir. Ümitle kuvvetin birleşmesi, Türkün gönül birliğini tesis etmesi, Türkiye Türklüğü ile Azerbaycan Türklüğünün 'sahsında Bütün Türklük Aleminin özde, manada, fikirde birleştiği bütünleştiği bu günler bizi asrın "Türk Asrı" olacağı gerçeğine ulaştırmaktadır.

---

(13) *Meşhedihanım Ne'met, Elm ve Heyat, Mart 1991.*